

DANIEL KIPER

<https://orcid.org/0000-0003-3580-604X>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

NAJNOWSZA BIBLIOGRAFIA EMIGRACYJNYCH DUKÓW PERIODYCZNYCH — ANALIZA I OCENA*

Abstrakt: Artykuł jest wynikiem refleksji nad publikacją pt. *Bibliografia historii Polski XIX i XX wieku*, t. 3: 1865–1918, wol. 4 (Warszawa 2024). Tekst stanowi rezultat pogłębionej analizy treści książki. Zawiera również uwagi i uzupełnienia wynikające z krytycznej lektury oraz refleksji merytorycznej.

Słowa kluczowe: bibliografia historii Polski XIX i XX wieku, historia prasy polonijnej, emigracja polska w XIX i XX wieku.

Abstract: This article is the result of reflections on the publication of the *Bibliografia historii Polski XIX i XX wieku* [Bibliography of Nineteenth- and Twentieth-Century Polish History], vol. 3: 1865–1918, part 4 (Warsaw 2024). The text is the result of an in-depth analysis of the book's content. It also includes comments and suggestions resulting from critical reading and a thorough reflection on the book's contents.

Keywords: bibliography of nineteenth- and twentieth-century Polish history, history of the Polish diaspora press, Polish emigration in the nineteenth and twentieth centuries.

Oto wyszedł czwarty, ostatni już wolumin trzeciego tomu *Bibliografii historii Polski XIX i XX wieku*. Niemal ćwierć wieku minęło od ukazania się pierwszego woluminu, opracowanego pod kierunkiem Stefanii Sokołowskiej, obejmującego rejestr prasy polskiej wydawanej w zaborze rosyjskim¹.

* *Bibliografia historii Polski XIX i XX wieku*, t. 3: 1865–1918, wol. 4, zebrał i oprac. zespół Pracowni Bibliografii Retrospektywnej XIX i XX wieku pod kierunkiem Elżbiety Nowosielskiej, Instytut Historii PAN, Warszawa 2024, ss. 591 (dalej jako: *Bibliografia*).

¹ Kolejne woluminy odnoszące się do pozostałych zaborów ukazywały się kolejno w 2010 i 2016 r.

Dzieło to rozpoczynało końcowy etap prac poświęconych rejestracji oraz systematyzacji literatury omawiającej całokształt dziejów Polski w kraju i za granicą, zapoczątkowanej *Bibliografią historii polskiej* Ludwika Finkla², a kontynuowanej po wojnie przez Stanisława Płoskiego³ i Władysława Chojnackiego⁴. Recenzowana publikacja stanowi zatem zwieńczenie wieloletnich badań nad polskojęzycznymi gazetami, czasopismami, jednodziówkami oraz kalendarzami wydawanymi w latach 1865–1918 zarówno na obszarze państw zaborczych, jak i poza ich granicami.

Prace nad *Bibliografią* zostały zrealizowane przez zespół badawczy działający w Pracowni Bibliografii Retrospektywnej XIX i XX wieku w IH PAN w Warszawie pod kierunkiem Elżbiety Nowosielskiej i nadzorem Stefana Gąsiorowskiego. Podobnie jak w trzech poprzednich woluminach Autorzy dążyli do jak najdokładniejszego opracowania materiału, co skutkowało obszernymi opisami poszczególnych czasopism, nierzadko zajmującymi kilka stron. Książka zawiera starannie przygotowane i zredagowane adnotacje do adresów bibliograficznych poszczególnych czasopism, z krytycznym odniesieniem do źródeł prasowych, katalogów czasopism oraz publikacji naukowych rejestrujących periodyki wydawane poza granicami kraju. Warto podkreślić wkład badawczy Aleksandry Bańkowskiej, Marleny Kapicy-Jezierskiej, Katarzyny Sulej, Adrianny D. Sznepik oraz Klaudii Wakułowskiej-Kapci, których wysiłki umożliwiły stworzenie tego fundamentalnego dzieła.

W ostatnich latach zaszły istotne zmiany w dostępności do prasy polskojęzycznej na emigracji, wynikające z postępującej cyfryzacji. Proces ten znacząco wpłynął na warunki prowadzenia badań naukowych, zwłaszcza w zakresie metod pozyskiwania informacji oraz dostępu do źródeł. Digitalizacja zwiększyła dostępność zasobów, dotąd trudno osiągalnych. Istotnym krokiem w upowszechnieniu polonijnej prasy przełomu XIX i XX w. było udostępnienie w wersji cyfrowej zbiorów Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy im. Wasyla Stefanyka na stronie Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu. Równolegle instytucje amerykańskie rozpoczęły skanowanie polonijnych periodyków w ramach

² L. Finkel, *Bibliografia historii polskiej* wspólnie z Henrykiem Sawczyńskim i członkami Kółka Historycznego Uczniów Uniwersytetu Lwowskiego, cz. 1–3, Lwów–Kraków 1891–1914. Por. też S. Sokołowska, *Bibliografia historii polski XIX i XX wieku (The Bibliography of 19th and 20th c. History of Poland)*. Tome III: 1865–1918. Volume 1. Compiled and elaborated by the 19th and 20th c. dir. by Stefania Sokołowska, ed. Stefania Sokołowska and Irmína Ossowska, Warszawa 2000, Wydawnictwo DiG, XXIV, 1422 pp., APH 86, 2002, s. 168.

³ *Bibliografia historii Polski XIX wieku*, t. 1: 1815–1831, red. S. Płoski, Wrocław 1958.

⁴ *Bibliografia historii Polski XIX wieku. Materiały zebrane pod kierunkiem Stanisława Płoskiego*, red. W. Chojnacki, t. 2: 1832–1864, cz. 1–2, cz. 3, wol. 1–4, cz. 4, wol. 1–2, Wrocław 1968–1983.

różnych projektów, spośród których wyróżnia się projekt Illinois Digital Newspaper⁵. Znaczącą rolę dla badaczy zajmujących się dziejami Polaków w krajach Ameryki Łacińskiej, w tym prasy, odgrywa zbiór cyfrowych publikacji dostępny w Polonijnej Bibliotece Cyfrowej działającej od 2012 r. Wciąż jednak wiele tytułów pozostawało rozproszonych po całym świecie i mało znanych. Zespołowi badawczemu IH PAN udało się dotrzeć do większości z nich, co pozwoliło na stworzenie możliwie pełnej bazy tytułów. Wiele z nich to unikat⁶. Analiza i opracowanie tytułów gazet, czasopism były z pewnością procesem wymagającym znacznych nakładów czasowych oraz precyzji metodologicznej. Trudności wynikały nie tylko ze zmiennego stanu zasobów bibliotecznych, ale także z dynamicznej historii poszczególnych periodyków, obejmującej zmiany tytułów, form wydawniczych oraz przerw publikacji.

Omawiana *Bibliografia* ułatwia badaczom pracę nad dziejami nie tylko polskiej prasy emigracyjnej, ale i całego wychodźstwa po 1863 r. W kontekście badań nad dziejami emigracji warto przywołać prace prowadzone w Instytucie Badań Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego przez Irenę Paczyńską i Andrzeja Pilcha w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku, które miały na celu zebranie rozproszonych materiałów na potrzeby bibliografii dziejów emigracji polskiej w Ameryce Północnej i Południowej w XIX i XX w., by służyć „doraźną pomocą wszystkim zainteresowanym do czasu ukazania się w przyszłości pełnej bibliografii do dziejów emigracji i Polonii na wszystkich kontynentach”⁷. Omawiana publikacja stanowi kolejny krok ku spełnieniu tego postulatu. Prezentowane w niej ustalenia znacznie wzbogacają dotychczasowy stan badań i jednocześnie stanowią punkt wyjścia dalszych analiz oraz interpretacji.

Metoda gromadzenia i prezentacji materiału nie budzi zastrzeżeń. Nie ma potrzeby ponownego omawiania jej zasad, gdyż zostały one przedstawione we wstępie do publikacji. Opierają się w dużej mierze na schemacie zastosowanym przy opracowaniu trzech wcześniejszych woluminów zawierających rejestr tytułów ukazujących się w granicach państw zaborczych. Istotnym wyzwaniem badawczym okazała się identyfikacja efemerycznych czasopism oraz periodyków, które na przestrzeni lat zmieniały swoje nazwy. Konieczne było zatem ustalenie relacji między

⁵ K. Wasilewski, *Polonijna prasa wydawana w Stanach Zjednoczonych w latach 1870–1924 w dostępie cyfrowym*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 21, 2018, 2, s. 115–135.

⁶ E. Nowosielska, *Zaginione czasopisma emigracyjne z lat 1865–1918*, „Studia Podlaskie” 32, 2024, s. 119–134.

⁷ A. Pilch, *Wstęp*, w: *Materiały do bibliografii dziejów emigracji oraz skupisk polonijnych w Ameryce Północnej i Południowej w XIX i XX wieku*, red. I. Paczyńska, A. Pilch, Kraków–Warszawa 1979, s. 15.

kolejnymi wariantami tytułowymi, a także korekta błędów bibliograficznych, które często dotyczyły zarówno nazw czasopism, jak i chronologii ich wydawania. Sprostowania odnosiły się głównie do opracowań Stanisława Zielińskiego⁸ i Jana Wepsięcia⁹, niedokładnych informacji z pierwszych opracowań dotyczących prasy polskiej w USA, autorstwa Wacława Kruszkii¹⁰ czy Stanisława Osady¹¹, a także uzupełnień nowszej literatury naukowej systematyzującej dorobek naukowy dotyczący historii prasy polskiej do 1918 r.¹² Błędy te zostały skorygowane na podstawie szczegółowej analizy treści materiału prasowego i weryfikacji dotychczas nieznanymi tytułów. Proces ten wymagał gruntownej kwerendy oraz systematycznej analizy dostępnych roczników gazet i czasopism, których liczba od lat dziewięćdziesiątych XIX w. znacznie wzrosła, szczególnie w Stanach Zjednoczonych, osiągając swój szczytowy moment na początku lat dwudziestych XX w.¹³

Autorzy przeprowadzili szczegółowy przegląd treści dostępnych źródeł, starając się pozyskać wszelkie informacje przydatne do rekonstrukcji profilu danego periodyku. W tym kontekście uwzględniono również przekazy o niepewnej wiarygodności, które mimo niejednoznaczności stanowiły istotne świadectwo w sytuacji braku innych źródeł. Zasadność wykorzystania tego rodzaju materiałów może budzić wątpliwości metodologiczne, zwłaszcza gdy są one na ogół kojarzone z plotkami, spekulacjami lub przekazami o niepewnym pochodzeniu. Niemniej, gdy były one jedynym dostępnym śladem obecności pisma lub zmian zachodzących w jego redakcji, ich odnotowanie miało uzasadnienie. Kwestia ta została szerzej omówiona w odrębnej publikacji, w której przeanalizowano metodologiczne aspekty wykorzystywania źródeł o różnym stopniu wiarygodności w badaniach nad historią prasy¹⁴.

⁸ S. Zieliński, *Bibliografia czasopism polskich zagranicą 1830–1934*, Warszawa 1935.

⁹ J. Wepsięć, *Polish American Serial Publications 1842–1966. An Annotated Bibliography*, Chicago, IL 1958.

¹⁰ W. Kruszka, *Historia polska w Ameryce. Początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie)*, t. 4–5, Milwaukee, WI 1905.

¹¹ S. Osada, *Prasa i publicystyka polska w Ameryce*, Pittsburgh 1930.

¹² D. Kiper, *Stan i potrzeby badań nad prasą Polonii amerykańskiej przełomu XIX i XX wieku*, „Przegląd Polsko-Polonijny” 5–6, 2013, s. 319–320; W.M. Kolasa, *Historiografia prasy polskiej (do 1918 roku). Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009*, Kraków 2013, s. 412–421.

¹³ A. Paczkowski, *Prasa polonijna w latach 1870–1939. Zarys problematyki*, Warszawa 1977, s. 46.

¹⁴ E. Nowosielska, *Plotki, oszczerstwa i pomówienia jako metoda walki z konkurencją na łamach polskiej prasy emigracyjnej*, w: *Pięć „Ojczyzn” i dwa „Diabły”. Zbiór studiów o prasie polonijnej i emigracyjnej w latach 1865–1918*, red. S. Gąsiorowski, Warszawa 2024, s. 165–203.

Adnotacje obejmują szczegółowe informacje dotyczące poszczególnych periodyków, uwzględniając kwestie własnościowe, redakcyjne, objętościowe, geograficzne, a niekiedy także ideowe. Opracowanie to wpisuje się w nowoczesne praktyki badawcze oparte na otwartym dostępie do zasobów informacyjnych, umożliwiając dogłębną eksplorację i analizę danych badawczych. Stanowi także istotny punkt odniesienia dla rekonstrukcji pejzażu prasy polonijnej w okresie, gdy Polska nie posiadała państwowości. Różnorodność ideowa tych inicjatyw, ich osadzenie w systemach medialnych poszczególnych państw dają pojęcie o zasięgu polskiej kultury intelektualnej poza granicami kraju. Recenzowana bibliografia retrospektywna stanowi także cenne narzędzie badawcze umożliwiające wszechstronne analizy o charakterze statystycznym i biograficznym. Zgromadzone w niej dane dotyczące redaktorów, wydawców i publicystów pozwalają na odtworzenie szerszego obrazu historii poszczególnych wydawnictw. Rzetelność i precyzja opracowania sprawiają, że jego przydatność badawcza pozostanie aktualna przez kolejne dekady. Spełnia ono nie tylko cele stawiane przed bibliografiami poloników zagranicznych¹⁵, ale też znacząco wpisuje się w europejski nurt bibliografii eksteriorików sporządzanych według kryterium językowego, co dodatkowo podkreśla jej znaczenie w kontekście międzynarodowym.

Cenną częścią *Bibliografii* jest wykaz najważniejszych opracowań dotyczących polskojęzycznej prasy emigracyjnej do 1918 r. Lista ta, co oczywiste, nie może być kompletna z uwagi na dużą liczbę tekstów, komentarzy, opinii, analiz i różnego rodzaju zestawień rozsianych po wielu publikacjach zwartych i ciągłych. Na przełomie XIX i XX w. rozmaite stronnictwa polityczne oraz organizacje wydawały na ziemiach polskich swoje organy prasowe, poruszając również problematykę prasy emigracyjnej. Nie było jednak możliwe zestawienie wszystkich tego rodzaju tekstów w omawianej publikacji, gdyż przekraczało to możliwości czasowe i organizacyjne wydawców. Dlatego wybrano jedynie kluczowe pozycje odnoszące się do prasy wychodźczej z lat 1865–1918. Uzupełnieniem tego wykazu jest literatura przedmiotu wyszczególniona pod najistotniejszymi tytułami. Można jednak wskazać kilka pozycji, które powinny się tam znaleźć. Do nich należą: praca Franka Renkiewicza o Polakach w Nowym Jorku¹⁶, przewodnik po tytułach prasowych w stanie Wisconsin¹⁷, a także obszerne studium Lidii i Adama Ciołkoszów na temat polskich socjalistów

¹⁵ D. Bilikiewicz-Blanc, *Polonika zagraniczne w polskiej bibliografii narodowej*, Warszawa 2007, s. 20.

¹⁶ F. Renkiewicz, *The Polish Immigrant in New York City, 1865–1914*, red. A.M. Gurnack, Monee 2021.

¹⁷ D.E. Oehlerts, *Guide to Wisconsin Newspapers 1833–1957*, Madison 1958.

na emigracji¹⁸. Warto także odnotować coroczne katalogi gazet i czasopism wydawane przez Edwarda P. Remingtona w *Annual Newspaper Directory*¹⁹. Zastanawia również brak odniesień do haseł dotyczących periodyków polsko-amerykańskich z encyklopedii zredagowanej przez Jamesa S. Pułę²⁰. W *Bibliografii* powinny się znaleźć jeszcze pozycje Marcina Kuli²¹, Richarda L. Pierce'a²², Marii Paradowskiej²³, Henryka Siewierskiego²⁴, Krzysztofa Ziomek²⁵, publikujących na temat emigracji polskiej w Stanach Zjednoczonych oraz Ameryce Łacińskiej.

Różne okoliczności sprawiły, że zespołowi IH PAN nie udało się dotrzeć do wszystkich instytucji przechowujących polskie periodyki, aby poznać je z autopsji. Dla badaczy istotne znaczenie mają informacje o miejscach przechowywania poszczególnych periodyków, szczególnie że wiele z nich jest nieoczywistych, jak choćby Muzeum Hutnictwa w Chorzowie czy International Institute of Social History w Amsterdamie. Tym bardziej szkoda, że autorzy *Bibliografii* nie mieli możliwości skorzystania ze zbiorów ważnej placówki archiwalno-bibliotecznej w archiwum Orchard Lake, gdzie przechowywana jest (lub była) bogata kolekcja polonijnych periodyków z tego okresu. Całe szczęście kluczową rolę w dostępie do wielu rzadkich wydawnictw periodycznych, uznanych za zaginione, odegrała współpraca zespołu z Muzeum Polskim w Ameryce. Dzięki wielomiesięcznej kwerendzie prowadzonej przez Halinę Misterkę oraz Teresę Sromek udało się zidentyfikować nieznane dotychczas pozycje i zaprezentować je w omawianej pozycji.

Jak wspomniano, *Bibliografia* rejestruje znaczną liczbę periodyków, których istnienie jest potwierdzone jedynie we wzmiankach, jednak dotychczas nie udało się zlokalizować żadnego ich egzemplarza. W takich

¹⁸ L. Ciołkosz, A. Ciołkosz, *Zarys dziejów socjalizmu polskiego*, t. 2, Londyn 1972.

¹⁹ Między innymi: Edward P. Remington's *Annual Newspaper Directory Twenty-Third 1911 Issue. A List of All Newspapers and Other Periodical Publications of the United States, Canada and Mexico*, New York, NY–Pittsburgh, PA 1911.

²⁰ *The Polish American Encyclopedia*, red. J.S. Puła, Jefferson 2011.

²¹ M. Kula, *Kultura, która wzbogaca. Cele wychowania młodzieży polonijnej w Brazylii w ujęciu czasopisma „Nasza Szkoła”*, w: *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 1, cz. 2, red. J. Staszewski, Gdańsk–Toruń 1995, s. 193–198.

²² R.L. Pierce, *The Polish in America*, Chicago 1972.

²³ M. Paradowska, *Polacy w Meksyku i Ameryce Środkowej*, Wrocław 1985.

²⁴ H. Siewierski, *Polacy i literatura polska w Brazylii*, w: *Polska i Brazylia — bliższe, niż się wydaje. Tom studiów z okazji 100. rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską i Brazylią oraz 90. rocznicy powstania Towarzystwa Polsko-Brazylijskiego*, red. J. Mazurek, Warszawa 2020, s. 525–538.

²⁵ K. Ziomek, *Literatura na łamach prasy polonijnej w Brazylii 1892–1920*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 68, 2023, s. 165–187.

przypadkach Autorzy przedstawili najpełniejsze dostępne informacje na temat tych gazet i czasopism. Dzięki temu publikacja ta często stanowi jedyne dostępne źródło wiedzy na ich temat. Zaznaczono jednocześnie, że nie wszystkie wzmianki o istnieniu danego periodyku są wiarygodne. Jak czytamy we wstępie: „pominięte zostały gazety wspomniane jedynie w pojedynczych wzmiankach w prasie, chyba że opisy te zawierały np. cytaty lub omówienia zawartości danego numeru świadczące, że już on się ukazał. Powyższa selekcja ma na celu uniknięcie dodawania do statystyk polskiej prasy emigracyjnej nowych tytułów, których istnienie nie zostało w należyty sposób potwierdzone w źródłach”²⁶. Pojawia się tu problem, które tytuły Autorzy postanowili pominąć i czy dokonali słusznego wyboru. Możliwe, że jednym z nich była „Biblioteka Domowa”, tygodnik wydawany w Nowym Jorku od czerwca 1895 r.²⁷, później połączony z „Gazetą Polską” (Nowy Jork)²⁸. Wydawnictwo to reklamowano m.in. w „Zgodzie”, co może świadczyć o jego istnieniu.

Zasadne jest wskazanie kilku innych tytułów, które nie zostały uwzględnione w omawianej publikacji, a których istnienie można założyć na podstawie dostępnych przesłanek, sugerujących choćby ich krótkotrwałe funkcjonowanie w przestrzeni wydawniczej. Do takich periodyków należy „Przyjaciół” wydawany przez Marcina Kurszewskiego w Stevens Point. Informacje o nim można znaleźć w publikacji Stanisława Jankego na temat działalności znanego polonijnego wydawcy Hieronima Derdowskiego²⁹. Z listu Henryka Nagla, poszukującego kompletu czasopism do swojej publikacji o prasie polsko-amerykańskiej, można wnioskować, że przed 1894 r. ukazywała się jakaś efemeryda o tytule „Wolność”³⁰. Pytanie, na ile wiarygodna jest informacja umieszczona w „Kurierze Polskim” z 24 grudnia 1889 r., według której Józef Zawisza miał wydawać pismo „Gazeta Teatralna”³¹. Niejasne pozostają również okoliczności ukazania się jednego numeru „Gazety Detroickiej” z 9 listopada 1893, które miał wydać Antoni Paryski jako konkurencję dla „Gwiazdy Polskiej”³².

²⁶ Bibliografia, s. XIII.

²⁷ *Z niw polskich w Ameryce*, „Katolik” (Winona) 13 VI 1895, s. 4.

²⁸ *Polacy w Ameryce*, „Echo” (Buffalo) 25 VII 1895, s. 1.

²⁹ S. Janke, „Wiarus” Hieronima Derdowskiego w latach 1886–1902, w: *Od „Skôrbu” do „Stegnę”. 150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego*, red. D. Kalinowski, Wejherowo–Słupsk–Gdańsk 2017, s. 30; por. K. Kierlańczyk, *Hieronim Derdowski w Ameryce (1885–1902)*, t. 2, nieopublikowana praca doktorska, Chicago 2013, s. 144.

³⁰ H. Nagiel, *W sprawie referatu o dziennikarstwie polsko-amerykańskim*, „Przyjaciół Ludu” (Pittsburgh) 24 II 1894, s. 5.

³¹ *Z Chicago*, „Kurier Polski” (Milwaukee) 24 XII 1889, s. 1.

³² „Gwiazda Polska” (Detroit) 2 XII 1893, s. 2.

Natomiast raczej pewne jest, że w czerwcu 1898 r. w Bayonne City, NJ przez pewien czas ukazywało się pismo tygodniowe „Gazeta Narodowa”, której redaktorem prawdopodobnie był L.R.S. Etter³³. Podobna sytuacja dotyczy tygodniowego pisma ilustrowanego „Dzwon”, które wyszło w grudniu 1897 r. pod redakcją Leona Nowaka³⁴, oraz „Gońca” z Milwaukee, ukazującego się od kwietnia 1897 r. jako dodatek do „Katolika”³⁵. Prawdopodobnie w Buffalo Władysław K. Missal wydał kilka numerów „Gazety Przemysłowej”³⁶. W 1899 r. pojawiło się pismo o tytule „Kurier Southchicagoski”, którego redaktorem był R. Lenard³⁷. Jeśli wierzyć doniesieniom „Dziennika Chicagoskiego”, w 1900 r. wyszło kilka numerów „Tygodnika Pensylwańskiego” wydawanego w Filadelfii przez niejakiego Coporta, którego redaktorzy „Dziennika” określali mianem „gali-cyjskiego żydka”³⁸. W tym samym roku pismo zatytułowane „Tygodnik Pensylwański” wyszło w Shamokin³⁹. Akurat w tym wypadku mogła być to jedynie pogłoska. „Dziennik Chicagoski” donosił także o ukazaniu się pisma „Pochodnia” w 1902 r.⁴⁰ Z kolei w „Kurierze z Grand Rapids” odnotowano istnienie „Przewodnika dla Kobiet” wydawanego przez Józefa Borkowskiego⁴¹. Można również założyć, że w 1909 r. w Chicago ukazywało się pismo „Wiadomości Artystyczne”⁴². Rok później satyryczne pismo „Różga” podało informację o wydaniu i adresie redakcji periodyku „Kawaler” w Nowym Jorku, określonego jako „pierwsze polskie pismo poświęcone sprawom matrymonialnym”⁴³. Z filadelfijskiego „Patrioty” możemy dowiedzieć się także o istnieniu „Kuryera Filadelfijskiego”, który zaczął prawdopodobnie wychodzić pod koniec grudnia 1911 r., wydawany przez niejakiego Janiszewskiego⁴⁴. Do listy tej można dodać

³³ *Drobne echa*, „Wiarus” (Winona) 16 VI 1898, s. 4; *Skrzynka do listów*, „Siła” (Buffalo) 17 IX 1898, s. 3.

³⁴ *Kronika miejscowa*, „Zgoda” (Chicago) 23 XII 1897, s. 8.

³⁵ „Lampa”, „Dziennik Chicagoski” 12 IV 1897, s. 2.

³⁶ *Album pamiątkowe i przewodnik handlowy osady polskiej w mieście Buffalo z dołączeniem okolicznych miejscowości ze stanu Ney York*, Buffalo 1906, s. 430.

³⁷ „Telegraf” (Chicago) 5 IV 1899, s. 2.

³⁸ *Z Filadelfii, Pa.*, „Dziennik Chicagoski” 8 V 1900, s. 2.

³⁹ *Uwagi*, „Dziennik Chicagoski” 13 VIII 1900, s. 2.

⁴⁰ *Polacy w Chicago*, „Dziennik Chicagoski” 10 VI 1902, s. 4.

⁴¹ *Do naszych pięknych czytelniczek*, „Kurier z Grand Rapids” 17 X 1906, s. 12.

⁴² *Pamiętnik dwudziestopięciolecia Teatru Polskiego w Chicago*, Chicago 1936, b.pag.

⁴³ *Drobne ogłoszenia*, „Różga” (Toledo) 8 X 1910, s. 8.

⁴⁴ *Kronika miejscowa*, „Patriota” (Filadelfia) 5 I 1912, s. 8. Wychodził prawdopodobnie przez kilka miesięcy jako organ spółki wydawniczej mającej założyć pierwszy dziennik polski w Filadelfii.

trzy jednodniówki, których nie uwzględniono w omawianej publikacji: „Socjalista”⁴⁵, „Iskra”⁴⁶ oraz „Dziennik Polski”⁴⁷.

Wątpliwości może budzić klasyfikacja wydawnictw litewskich z wyraźnymi polskimi akcentami, ukazujących się w Stanach Zjednoczonych. Przykładem takiego tytułu jest polsko-litewskie pismo „Jedność”, wydawane w 1885 r. w Nowym Jorku przez Michała Twarowskiego „w duchu Unii Lubelskiej”⁴⁸. Periodyk ten zawierał teksty zarówno w języku litewskim, jak i polskim, co rodzi pytanie, czy nie powinien być uwzględniony w niniejszej *Bibliografii*, zwłaszcza w świetle przyjętego kryterium językowego jako decydującego o kwalifikacji danego tytułu. Wydaje się, że wzięcie pod uwagę takich wydawnictw byłoby uzasadnione, gdyż wpisują się one w wielojęzyczny i transkulturowy charakter polsko-litewskiego dziedzictwa piśmienniczego. Szczególnie że w publikacji znalazły się takie tytuły, jak „Otkliki Bunda”, wydawane wyłącznie w języku rosyjskim.

Do opisów periodyków wydawanych w Stanach Zjednoczonych, a zawartych w *Bibliografii*, można dodać kilka uwag i komentarzy. Poniżej przedstawiono najważniejsze z nich, dotyczące uzupełnień adnotacji poszczególnych tytułów. Część z tych uwag może stać się tematem dalszych analiz i dyskusji. Biorąc pod uwagę, że ewentualna druga edycja zapewne nie nastąpi w najbliższym czasie, uzupełnienia te mogą wspomóc dalsze badania nad prasą polonijną.

[Poz. 81] — „Ognisko” [Bruksela-Paryż] — należy dodać, że założycielem pisma był Ludwik Bulewski⁴⁹.

[Poz. 199] — „Rzeczpospolita Polska” [Genewa] — pełne personalia sekretarza komitetu redakcyjnego pisma to Jan Nepomucen Kruszyński.

[Poz. 431] „Ameryka-Echo” [Toledo] — w 1909 r. redaktorką „Ameryki-Echa” była Melania Nesterowicz, jeśli wierzyć relacjom „Dziennika Ludowego”⁵⁰.

[Poz. 437] „Bicz Boży” [Chicago] — w 1917 r. redaktorem „Bicza” był Stefan Żmijewski, pełniący wówczas funkcję zarządcy „Dziennika

⁴⁵ Egzemplarz wspomnianej jednodniówki znajduje się w zbiorach AAN, sygn. 305 II.

⁴⁶ *Uwagi*, „Zgoda” (Chicago) 16 IV 1903, s. 4.

⁴⁷ *Co życie niesie*, „Kurier z Grand Rapids” 8 XI 1906, s. 9.

⁴⁸ *Rozmaitości*, „Kurier Polski w Paryżu” 15 III 1885, 30, s. 7; por. H. Florkowska-Frančić, *Emigracyjna działalność Agatona Gillera po powstaniu styczniowym*, Wrocław 1985, s. 165.

⁴⁹ L. Ciołkosz, A. Ciołkosz, op. cit., s. 444.

⁵⁰ *Przegląd prasy polsko-amerykańskiej*, „Dziennik Ludowy” (Chicago) 7 IV 1909, s. 2.

Ludowego”⁵¹. Rok wcześniej przez kilka miesięcy tygodnik redagował Zygmunt Piotrowski, a zarządcą pisma był Stanisław Sokołowski⁵².

[Poz. 438] „Bocian” [Buffalo] — „Kurier Polski” z Milwaukee odnotował, że w drugiej połowie sierpnia ukazał się trzeci numer „Bociana”, redagowany przez Zygmunta Słupskiego, z portretami strzelców polskich Mariana Langiewicza⁵³.

[Poz. 439] „Bocian” [Chicago] — jeśli chodzi o „Bociana” wydawanego przez Juliana Czupkę, można wspomnieć, że „Kurier Polski” z Milwaukee dodawał to pismo czytelnikom od stycznia do kwietnia 1895 r. Od maja tegoż roku redakcja przestała sprowadzać pismo z Chicago: „Ponieważ jednak [«Bocian»] redagowany i drukowany jest w Chicago, zatem sprowadzanie kilku tysięcy egzemplarzy co tydzień na pewien dzień do Milwaukee sprawiało nam nie tylko znaczne koszta, ale i niezwykle ambaras — tak, że w końcu musieliśmy sprowadzenie go wstrzymać”⁵⁴. Było to prawdopodobnie jedną z przyczyn upadku czasopisma. Dodatkowo w „Kurierze Polskim” zamieszczono ważną wzmiankę o ukazaniu się drugiego numeru „Bociana”, z opisem zawartości, co jest istotne, zważywszy, że pismo nie zostało dotychczas odnalezione⁵⁵.

[Poz. 442] „Czas” [Toledo] — warto odnotować, że dziennik ten był wydawany „o 4 kolumnach i 4 stronicach”⁵⁶.

[Poz. 443] „Czas” [Chicago] — warto przytoczyć uwagę Leona Heilperna, że wydawcami pisma mieli być księża Józef i Wincenty Barzyńscy, a następnie w kwietniu 1889 r. pismo sprzedano Józefowi Zawiszy, który ponownie zaczął wydawać „Głos Wolny” na maszynach „Czasu”⁵⁷.

[Poz. 451] „Dziennik Chicagoski” — w opisie pominięto istotną informację o redaktorze działu dla kobiet Marii Sanojcy⁵⁸.

[Poz. 452] „Dziennik Ludowy” [Chicago] — w 1907 r. gazeta była oficjalnym organem Towarzystwa Bratniej Pomocy Bartosza Głowackiego w Brooklynie⁵⁹.

⁵¹ *Statement of the Ownership, Management, Circulation, ect. Required by the Act of August 24, 1912*, „Bicz Boży” (Chicago) 7 X 1917, s. 12.

⁵² *Statement of the Ownership, Management, Circulation, ect. Required by the Act of August 24, 1912*, „Bicz Boży” (Chicago) 9 IV 1916, s. 14; *Statement of the Ownership, Management, Circulation, ect. Required by the Act of August 24, 1912*, „Bicz Boży” (Chicago) 8 X 1916, s. 6.

⁵³ Notatki, „Kurier Polski” (Milwaukee) 27 VIII 1889, s. 1.

⁵⁴ Dodatek zamiast Bociana, „Kurier Polski” (Milwaukee) 4 V 1895, s. 1.

⁵⁵ „Bocian”, „Kurier Polski” (Milwaukee) 3 VII 1894, s. 1.

⁵⁶ „Kurier Polski” (Milwaukee) 10 X 1895, s. 2.

⁵⁷ Leon [Leon Heilpern], *Pogadanka Leona*, „Wiarus” (Winona) 11 IV 1889, s. 1; „Ognisko” (Nowy Jork) 14 III 1889, s. 3.

⁵⁸ *Personel „Dziennika Chicagoskiego” w dniu jego srebrnego jubileuszu*, „Dziennik Chicagoski” 15 XII 1915, s. 1.

⁵⁹ *Korespondencje*, „Dziennik Ludowy” (Chicago) 14 VI 1907, s. 3.

[Poz. 453] „Dziennik Milwaucki” — przy okazji opisu „Dziennika Milwauckiego” należy zaznaczyć pewną niekonsekwencję. Niekiedy Autorzy wpisywali nazwiska osób w spółkach wydawniczych, jeśli takie informacje były dostępne. W tym wypadku w numerze jubileuszowym zabrakło nazwisk wszystkich członków spółki wydawniczej. Warto więc odnotować ich nazwiska: Józef Jankiewicz — prezes spółki, Antoni Różewski — wiceprezes, Ignacy Czerwiński — sekretarz, Jan Gawin — kasjer. Ponadto skład spółki uzupełniali: Franciszek Nieżorawski, Albert Smukowski, Antoni Andrzejewski, Anatazy Siudziński i Maks Domiński⁶⁰.

[Poz. 454] „Dziennik Narodowy” [Chicago] — do listy redaktorów i członków zarządu spółki wydawniczej finansującej gazetę należy dodać Bolesława Zaleskiego, który w 1912 r. posiadał największą liczbę akcji „Dziennika”⁶¹. W czasie choroby Michała Sadowskiego, która zakończyła się jego śmiercią, redakcję „Dziennika” prowadził Jan Józef Chrzanowski, zanim przejął ją Franciszek H. Jabłoński⁶². „Zgoda” podała w lipcu 1900 r., że Jabłoński zrezygnował ze stanowiska redaktora z innego powodu, niż informował „Kurier Polski”. Zrobił to, „pragnąc uniknąć zarzutu, że działa na korzyść «Dziennika» jako prezes Zarządu Centralnego ZNP”, co jest ważnym uzupełnieniem kwestii sporu o maszynę drukarską⁶³. Z istotnych informacji można przypomnieć sprawę Mieczysława Dunina, który pełnił funkcję redaktora tego pisma prawdopodobnie od 1910 r., a ustąpił z niej dwa lata później w wyniku przegranego procesu. Jego miejsce zajął Józef Kazimierz Orłowski⁶⁴. Ten sam dziennik w 1913 r. podaje, że na zjazd dziennikarzy w Detroit przybyli Kazimierz Tomkiewicz jako wydawca „Dziennika Narodowego” oraz redaktor tegoż w osobie J.J. Chrzanowskiego⁶⁵.

[Poz. 459] „Dziennik Polski” [Chicago] — precyzyjną datę objęcia redakcji „Dziennika” przez Ignacego Machnikowskiego po Nikodemie Złotnickim odnotowuje „Ameryka” z Toledo w numerze 46 z 9 listopada 1895 r.⁶⁶ Dużo ważniejsza jest jednak notka z numeru 16 „Zgody”, informująca, że redaktorem „Dziennika” był Mieczysław Szameit⁶⁷, do redakcji zaś niebawem dołączył Stanisław Osada⁶⁸. Warto również odnotować nakład tego dziennika, który w październiku 1895 r., jak podała

⁶⁰ „Dziennik Milwaucki” (Milwaukee) 8 III 1902, wyd. pamiątkowe, cz. 2.

⁶¹ *Sokoli a warcholstwo*, „Dziennik Związkowy” (Chicago) 25 VIII 1908, s. 1.

⁶² *Kronika miejscowa*, „Zgoda” (Chicago) 5 IV 1900, s. 224.

⁶³ *Notatki*, „Zgoda” (Chicago) 2 VIII 1900, s. 2.

⁶⁴ *Fragmenty*, „Dziennik dla Wszystkich” (Buffalo) 5 IV 1912, s. 4.

⁶⁵ *Ze zjazdu dziennikarzy*, „Dziennik dla Wszystkich” (Buffalo) 7 VII 1913, s. 4.

⁶⁶ *Polacy w Ameryce*, „Ameryka” (Toledo) 9 XI 1895, s. 4. Por. też *Kronika miejscowa*, „Zgoda” (Chicago) 6 XI 1895, s. 8.

⁶⁷ *Walne zebranie w Hali Pułaskiego*, „Zgoda” (Chicago) 16 IV 1896, s. 4.

⁶⁸ *Zob. Bibliografia*, s. 143.

redakcja tegoż, „rozchodzi się w ilości od 3.700 do 4.400 dziennie”⁶⁹. Można jeszcze do wymienionych członków spółki wydającej „Dziennik” dopisać J. Shermana, o którym wspomina „Wiarus”⁷⁰.

[Poz. 460] „Dziennik Polski” [Detroit] — w literaturze przedmiotu brak ważnej pozycji wydanej z okazji 35. jubileuszu „Dziennika Polskiego” jako dodatek do numeru z 27 maja 1939 r. Można tam przeczytać m.in., że pierwszym prezesem spółki wydawniczej „Dziennika Polskiego” był Jan Welzand, a dyrektorem wydawnictwa — August Stieber. Później funkcję tę przejął Jan Jagłowicz. Publikacja wskazuje jeszcze dwóch dyrektorów wydawnictwa: Józefa Goikę, wspomnianego w *Bibliografii* jako wiceprezesa w 1906 r. oraz Augusta Schornacka, który później został zarządcą gazety i kierownikiem działu maszyn drukarskich. Pierwszym sekretarzem wydawnictwa był Michał Domżański, a pierwszym zarządcą drukarni — Bronisław Ronowski⁷¹.

[Poz. 461] „Dziennik South-bendski” — chociaż żadnego z numerów pisma nie odnaleziono, można wnioskować, że taka była oryginalna nazwa pisma, a nie jak sugeruje *Bibliografia* — „Dziennik Southbendzki”. Na błędny zapis językowy zwrócili bowiem uwagę redaktorzy „Dziennika dla Wszystkich”, zapewne na podstawie nadesłanego do redakcji egzemplarza tego czasopisma⁷². Możliwe jednak, że pismo wychodziło w obu wersjach tytułowych.

[Poz. 464] „Dzwon” [Buffalo] — opis pierwszego numeru występuje także w „Zgodzie” w numerze 22 z 1 czerwca 1887 r.⁷³ Bardzo prawdopodobne, że wydawcą tego pisma był ks. Antoni Klawiter.

[Poz. 472] „Echo Niedzielne” — warto odnotować informację o przejęciu „Echa” przez czasopismo satyryczne „Cepy”, umieszczoną w numerze 19 z 7 maja 1916 r.: „Z dniem 1 kwietnia b.r. wydawnictwo «Cepów» nabyło «Echo Niedzielne», tygodnik, który miał znaczną ilość czytelników w mieście Chicago i okolicy. Wszyscy, którzy zapłacili za «Echo Niedzielne» uważani są odtąd za naszych prenumeratorów i otrzymywać będą «Cepy», aż do czasu ukończenia się ich prenumeraty”⁷⁴.

[Poz. 473] „Echo Polskie” [Milwaukee] — powstanie pisma odnotowano w „Dzienniku Chicagoskim”, który informował, że „format jego niewielki”⁷⁵.

⁶⁹ Nowa era, „Dziennik Polski” (Chicago) 10 X 1895, s. 2.

⁷⁰ Z niw polskich w Ameryce, „Wiarus” (Winona) 15 VIII 1895, 32, s. 1.

⁷¹ „Dziennik Polski” (Detroit) 27 V 1939, wyd. jubileuszowe.

⁷² Uwagi, „Dziennik dla Wszystkich” (Buffalo) 17 VII 1913, s. 4.

⁷³ Z naszej prasy, „Zgoda” (Milwaukee) 1 VI 1887, s. 4.

⁷⁴ Od wydawnictwa, „Cepy” (Chicago) 7 V 1916, s. 1.

⁷⁵ Polacy w Ameryce, „Dziennik Chicagoski” 10 I 1896, s. 2.

[Poz. 476] „Echo Tygodniowe” [Grand Rapids] — niekompletne roczniki tego tygodnika od 1908 r. znajdują się na mikrofilmach w Grand Rapids Public Library. Publicyści z tego czasopisma popierali republikanów.

[Poz. 480] „Emigrant Polski” [Brooklyn] — imię wydawcy tygodnika Twarowskiego to Michał [Mykolas]⁷⁶.

[Poz. 481] „Esperanto” — o tygodniku wspomina też „Dziennik dla Wszystkich”: „Pismo to, prócz zasadniczego krzewienia międzynarodowego języka Esperanto, zajmuje się żywo kwestiami narodowymi i robotniczymi”⁷⁷.

[Poz. 486] „Gazeta Baltimorska” — nazwisko wydawcy i redaktora tego pisma odnotowane w *Pamiętnikach emigrantów. Stany Zjednoczone* (t. 1, Warszawa 1977, s. 391) brzmiało prawdopodobnie Tralka (Józef i Antoni Tralka). Jeden z nich był także redaktorem „Nowin Baltimorskich”⁷⁸.

[Poz. 493] „Gazeta Handlowa” [Chicago] — najprawdopodobniej pismo ukazywało się jeszcze w maju 1892 r. (jak podaje „Dziennik Chicagoski”)⁷⁹.

[Poz. 494] „Gazeta Ludowa” [Mahanoy City] — w „Dzienniku Chicagoskim” i „Gazecie Wisconsinie” znalazła się informacja, że pismo w pierwszym numerze zadeklarowało poparcie dla projektu Ligi Polskiej (organizacji polsko-amerykańskiej konkurencyjnej wobec Związku Narodowego Polskiego)⁸⁰.

[Poz. 500] „Gazeta Pittsburgska” — w trudnym dla pisma okresie przełomu 1895 i 1896 r. redaktorem „Gazety” był prawdopodobnie „niejaki pan A. dawniej zecer czy elektryk”⁸¹. „Dziennik Chicagoski” podaje, że pismo upadło w połowie października 1906 r.⁸² Z kolei rok później „Kurier z Grand Rapids” donosił, że jeden z jej byłych redaktorów nazywał się P. Kinosiewicz⁸³. Egzemplarz tego pisma z 1902 r. znajduje się w Bibliotece Polskiej w Paryżu (Magazyn bleu IV B Reg 4 — środek).

⁷⁶ B. Raguotis, *Amerikos lietuvių periodinė spauda 1879-1919*, Marijampolė 2003, s. 21, 128.

⁷⁷ Uwagi, „Dziennik dla Wszystkich” (Buffalo) 24 VII 1913, s. 4.

⁷⁸ https://geneteka.genealodzy.pl/index.php?op=gt&lang=pol&bdm=B&w=09p-k&rid=5662&search_lastname=Tra%C5%82ka&search_name=&search_lastname2=&search_name2=&from_date=&to_date= (dostęp: 7 X 2024).

⁷⁹ Do naszych pisarzy, „Dziennik Chicagoski” 21 V 1892, s. 2.

⁸⁰ Polacy w Ameryce, „Dziennik Chicagoski” 20 III 1894, s. 4; Z osad polskich, „Gazeta Wisconsinie” 29 III 1894, s. 1.

⁸¹ Odpowiedzi redakcji, „Dziennik Chicagoski” 22 X 1895, s. 2.

⁸² Z Pittsburga, „Dziennik Chicagoski” 19 XI 1906, s. 3.

⁸³ Pittsburgh, Pa., „Kurier z Grand Rapids” 13 IV 1907, s. 7.

[Poz. 503] „Gazeta Polska Katolicka” [Chicago] — Leon Szopiński prowadził pismo także w 1901 r.⁸⁴, rok później na kilka miesięcy wyjechał do Europy⁸⁵. „Wielkopolanin” z Pittsburgha w 1905 r. zamieścił informację, że współwłaścicielem i wydawcą pisma był Modest Maryański⁸⁶.

[Poz. 506] „Gazeta Readingska” — w 1912 r. tygodnik został organem urzędowym Towarzystwa Rycerzy św. Kazimierza w Reading, PA⁸⁷.

[Poz. 504] „Gazeta Polska w Chicago” — ogólne informacje o zawartości dwóch pierwszych numerów tygodnika zamieścił warszawski „Tygodnik Ilustrowany”⁸⁸.

[Poz. 505] „Gazeta Polska w Nebrasce” — pismo to ukazywało się nieregularnie, o czym donosił m.in. „Kurier Polski” z Milwaukee⁸⁹.

[Poz. 512] „Głos Narodu” [Jersey City] — w 1907 r. redaktorem tego tygodnika był Ferdynand Ziemkiewicz⁹⁰. W 1915 r. „Głos Narodu” stanowił organ urzędowy następujących towarzystw polonijnych: Stowarzyszenia Synów Polski, Pierwszego Korpusu Wojsk Polskich w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, Pierwszego Pułku Artylerii im. Gen. Józefa Bema oraz Klubu Polsko-Demokratycznego II Wardy w Jersey City. Opis na podstawie egzemplarza z 7 stycznia 1915 r., znajdującego się w moich prywatnych zbiorach⁹¹.

[Poz. 517] „Głos Polski” [Milwaukee] — o ukazaniu się dziennika informował nie tylko „Kurier Polski”, lecz także „Wielkopolanin” z Pittsburgha⁹².

[Poz. 522] „Głos Wolny” [Buffalo] — w „Kurierze Nowojorskim i Brooklyńskim” można znaleźć informację, że pismo pozostawało „pod finansowym kierunkiem p. [M.] Makowskiego”⁹³.

[Poz. 528] „Goniec” [Jersey City] — pismo po dłuższej przerwie ukazało się ponownie w kwietniu, o czym doniósł „Telegraf”⁹⁴.

[Poz. 538] „Górniki Polski” [Pittsburgh] — o pojawieniu się pisma można przeczytać m.in. w „Robotniku Polskim”: „Staraniem P.S.S.P. powstał

⁸⁴ Pożegnanie byłego redaktora „Zgody”, „Zgoda” (Chicago) 18 VII 1901, s. 1.

⁸⁵ Z niw polskich w Ameryce, „Wiarus” (Winona) 15 V 1902, s. 1.

⁸⁶ Korespondencja z więzienia, „Wielkopolanin” (Pittsburgh) 4 V 1905, s. 4.

⁸⁷ Z Reading, Pa., „Patriota” (Filadelfia) 19 I 1912, s. 1.

⁸⁸ Kronika miesięczna, „Tygodnik Ilustrowany” (Warszawa) 7 III 1874, s. 147.

⁸⁹ Upadek gazety, „Kurier Polski” (Milwaukee) 18 X 1888, s. 1; Notatki, „Kurier Polski” (Milwaukee) 17 VIII 1889, s. 1; Wiadomości krajowe, „Kurier Polski” (Milwaukee) 19 XII 1889, s. 1.

⁹⁰ I. Pobóg, New York, N.Y. Obchód listopadowy, „Wielkopolanin” (Pittsburgh) 19 XII 1907, s. 4.

⁹¹ „Głos Narodu” (Jersey City) 7 I 1915, s. 10.

⁹² Uwagi, „Wielkopolanin” (Pittsburgh) 28 IX 1905, s. 4.

⁹³ Notatki z Buffalo, „Kurier Nowojorski i Brooklyński” 16 X 1890, s. 6.

⁹⁴ Polacy w Ameryce, „Telegraf” (Chicago) 12 IV 1899, s. 1.

w Pittsburghu, Pa. polski socjalistyczny tygodnik «Górnik Polski». Pierwszy numer, który wyszedł w dniu 1 września przedstawia się znakomicie; doskonałych artykułów pełno, mających związek i stosowanych dla górników; a wszystkie te szkice prowadzą do socjalizmu. Redaktorem nowej gazety jest dzielny towarzysz [Adam] Olszewski, który widocznie tak dobrze i z pożytkiem dla socjalizmu, włada piórem jaki i słowem”⁹⁵.

[Poz. 545] „Gwiazda Zachodu” [South Omaha] — Konstanty Modliński, jeden z redaktorów tygodnika ustąpił z redakcji 4 lutego 1910 r., o czym poinformowano m.in. w „Dzienniku Ludowym”⁹⁶.

[Poz. 566] „Kłosa” [Buffalo] — egzemplarze tego pisma były prawdopodobnie powielane na mimeografie⁹⁷.

[Poz. 569] „Komar” [Chicago] — pismo przez jakiś czas nie ukazywało się co tydzień, skoro w marcu 1901 r. w „Dzienniku Chicagoskim” pisano, że „zostało zmienione na tygodnik”⁹⁸. Kilka miesięcy później „przeszło na własność nowego wydawnictwa” i zaczęło pojawiać się dwa razy w miesiącu⁹⁹. Jego wydawcy deklarowali, że „Komar” pod nową nazwą „Pszczółka” zmieni politykę w zakresie drukowanych treści i nie będzie poruszał „żadnych kwestii narodowo-politycznych”¹⁰⁰.

[Poz. 575] „Kronika” [Newark] — pismo zaczęło ukazywać się rok później, niż sugeruje *Bibliografia*, mianowicie w styczniu 1909 r., co odnotował „Dziennik Chicagoski”: „Nowa gazeta polska tygodniowa zaczęła wychodzić tutaj od Nowego Roku pod tytułem «Kronika». Jest wydawana przez spółkę, na czele której stoją panowie: S[tanisław] Bulsiewicz, Andrzej Paszek i T[adeusz] B. Leszczyński”¹⁰¹. „Pierwszy numer o objętości czterech stron przedstawi się nie najgorzej”¹⁰² — dodawała „Gwiazda Polarna”. Po przerwie w wydawaniu tego pisma, odnotowanego w publikacji na podstawie informacji zaczerpniętej z „Głosu Polek”, tygodnik zaczął ponownie wychodzić w maju 1912 r. pod kierownictwem Alberta Romana, który miał się podpisywać jako „zarządca abonency”¹⁰³. Dość zastanawiający w kontekście chronologii ukazywania się tego tygodnika jest zapis z „Dziennika Związkowego” z 17 stycznia 1912 r., który mówi o upadku pisma¹⁰⁴.

⁹⁵ *Nowe pismo polskie*, „Robotnik Polski” (Nowy Jork) 12 IX 1912, s. 8.

⁹⁶ K. Modliński, *Ustąpienie redaktora*, „Dziennik Ludowy” (Chicago) 11 II 1910, s. 2.

⁹⁷ *Iskierki*, „Dziennik dla Wszystkich” (Buffalo) 17 I 1914, s. 4.

⁹⁸ *Polacy w Chicago*, „Dziennik Chicagoski” 30 III 1901, s. 4.

⁹⁹ „Komar”, „Dziennik Chicagoski” 3 VIII 1901, s. 8.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Z Newark, N.J.*, „Dziennik Chicagoski” 12 I 1909, s. 5.

¹⁰² *Newark, N.J.*, „Gwiazda Polarna” (Stevens Point) 8 I 1909, s. 6.

¹⁰³ *Notatki i uwagi*, „Dziennik dla Wszystkich” (Buffalo) 4 V 1912, s. 4.

¹⁰⁴ *Uwagi*, „Dziennik Związkowy” (Chicago) 17 I 1912, s. 4.

[Poz. 448] „Kropidło” (wcześniej „Diabeł”) [Chicago] — kserokopię jednego z numerów pisma z 1897 r. miałem okazję zobaczyć w 2012 r. w zbiorach Biblioteki Polskiej POSK w Londynie.

[Poz. 584] „Kukuryku” [Buffalo] — wznowiono jego wydawanie w lutym 1891 r. Wzmiankę o jego pojawieniu się odnotował nie tylko wspomniany w publikacji „Wiarus”, lecz także „Kurier Polski” w Milwaukee. Zdaniem tej gazety periodyk miał odtąd wychodzić raz w miesiącu¹⁰⁵.

[Poz. 602] „Kuryer Filadelfijski” — numer okazowy pisma nie wyszedł ostatecznie 9 września, lecz tydzień później, jak doniósł „Wielkopolanin”, dodając, że „pismo [– –] z góry zaliczyć można do rzędu pism socjalistycznych”¹⁰⁶.

[Poz. 604] „Kuryer Ilustrowany” [Milwaukee] — redaktorem tego miesięcznika był Stanisław Łempicki¹⁰⁷.

[Poz. 610] „Kuryer Polski” [Milwaukee] — 18 czerwca 1905 r. ukazał się numer specjalny „Kuryera”, poświęcony Tadeuszowi Kościuszce. Od 11 grudnia 1907 r. w dzienniku publikowano osobną rubrykę przeznaczoną dla członków Związku Młodzieży Polskiej i opłacaną przez tę organizację. Redaktorami rubryki byli Stanisław Litko, a następnie Franciszek H. Lenart.

[Poz. 611] „Kuryer Świąteczny” [Chicago] — pismo, które miało się pierwotnie ukazać 1 października 1895 r.¹⁰⁸, ostatecznie wyszło w listopadzie tego roku, być może nieco wcześniej niż 15 dnia tego miesiąca, skoro 9 listopada w „Ameryce” pisano: „Pan Złotnicki zaczął wydawać pismo humorystyczne pt. «Kuryerek Świąteczny»”¹⁰⁹.

[Poz. 629] „Młotek Duchowny” [Utica] — pismo ukazało się na początku listopada 1910 r. „Gazeta Polska w Chicago” opisała pierwszy numer „Młotka”, którego właścicielem był ks. Anzelm Młynarczyk, a redaktorem — „niejaki p. W.F. Zabilewicz”¹¹⁰.

[Poz. 630] „Motyl” [Nowy Jork] — Franciszek Bolek ustalił, że redaktorem tego pisma przez cały okres jego istnienia był Stefan Nesterowicz¹¹¹.

¹⁰⁵ *Objawy życia amerykańskiej Polonii*, „Kurier Polski” (Milwaukee) 14 II 1891, s. 4.

¹⁰⁶ *Uwagi*, „Wielkopolanin” (Pittsburgh) 28 IX 1905, s. 4.

¹⁰⁷ *Na 1-go listopada wyjdzie pierwsze ilustrowane pismo polskie w Ameryce*, „Kurier Polski” (Milwaukee) 7 X 1907, s. 3.

¹⁰⁸ *Kronika miejscowa*, „Zgoda” (Chicago) 4 IX 1895, s. 8. Dodano, że pismo ma być poświęcone „sprawom teatralnym i zabawom”. Por. też *Kuryerek Świąteczny*, „Dziennik Polski” (Chicago) 29 X 1895, s. 1.

¹⁰⁹ *Polacy w Ameryce*, „Ameryka” (Toledo) 9 XI 1895, s. 4.

¹¹⁰ *Z Utica, N.J.*, „Gazeta Polska w Chicago” 10 XI 1910, s. 5.

¹¹¹ *Who's Who in Polish America. A Biographical Directory of Polish-American Leaders and Distinguished Poles Resident in the Americas*, red. F. Bolek, New York 1943, s. 314.

[Poz. 634] „Naprzód” [Milwaukee] — pismo istniało już w 1910 r.¹¹²

[Poz. 639] „Niedziela” [Milwaukee] — pierwszy numer tego pisma, jako dodatek do „Kuriera Polskiego”, wyszedł 23 czerwca 1890 r.¹¹³

[Poz. 767] „Niedziela” (wcześniej „Różga”) [Toledo] — w 1913 r. na zjeździe dziennikarzy w Detroit pismo reprezentował jego redaktor J. Szware¹¹⁴.

[Poz. 645] „Nowiny” [Milwaukee] — ostatni numer pisma ukazał się prawdopodobnie 28 marca 1908 r.

[Poz. 651] „Nowiny Polskie” [Milwaukee] — w 1912 r. redaktorem gazety był Maksymilian S. Paruch, a zarządcą — Roman B. Mirr¹¹⁵.

[Poz. 654] „Nowiny z Reading”/„Nowiny” — pierwszy numer pisma wyszedł 13 kwietnia¹¹⁶. Z korespondencji redaktora tego pisma Józefa Odrowąża Pieniążka, wysłanej we wrześniu 1906 r. do „Dziennika Chicagoskiego”, wynika, że przynajmniej do tego czasu periodyk nie był jeszcze własnością Associated Polish Press of America, jak napisano w recenzowanej publikacji¹¹⁷. Istnieje możliwość, że wspomniane wydawnictwo weszło w posiadanie „Nowin” m.in. na skutek działań Edwarda L. Kołakowskiego, opisanych przez Pieniążka.

[Poz. 658] „Nowy Świat” [Scranton] — od marca 1904 r. pismo wychodziło nieregularnie. Numer 4 miesięcznika — niewykluczone, że ostatni — datowano na lipiec 1904 r.¹¹⁸

[Poz. 659] „Nowy Świat” [South Bend] — jego pojawienie się odnotowuje także „Goniec Polski”, zaznaczając, że było to „pisemko formatu książkowego” wydawane przez „Polsko-Narodową Drukarnię”¹¹⁹. W tym samym wydawnictwie kilka miesięcy później jeden z czytelników sugerował, że nowy redaktor „Nowego Świata”, ks. T. Drobny, „jest baptystą lub heretykiem”, co miało go zdyskredytować w oczach polskich katolików z South Bend¹²⁰.

[Poz. 662] „Obrońca Polski” [Chicago] — pierwszy numer tego pisma znajduje się w zbiorach Biblioteki Polskiej w Paryżu (AX — Teczka z frędzlami Magazyn bleu III B reg. 5, półka 2).

¹¹² Chicago, „Dziennik Ludowy” (Chicago) 30 VI 1910, s. 1.

¹¹³ *Druga rocznica*, „Kurier Polski” (Milwaukee) 23 VI 1890, s. 1.

¹¹⁴ *Ze zjazdu dziennikarzy*, „Dziennik dla Wszystkich” (Buffalo) 7 VII 1913, s. 4.

¹¹⁵ Opis na podstawie egzemplarza: „Nowiny Polskie” 31 X 1912, nr 259.

¹¹⁶ *Kroniczka z Reading, Pa.*, „Wielkopolanin” (Pittsburgh) 17 V 1906, s. 2.

¹¹⁷ *Uwagi*, „Dziennik Chicagowski” 11 IX 1906, s. 4.

¹¹⁸ Opis na podstawie niekompletnego egzemplarza znajdującego się w moich prywatnych zbiorach.

¹¹⁹ *Kronika miejscowa*, „Goniec Polski” (South Bend) 19 VIII 1908, s. 6.

¹²⁰ *Wychodzi szydło z worka*, „Goniec Polski” (South Bend) 24 III 1909, s. 1.

[Poz. 665] „Obywatel” [Nowy Jork] — 22 lutego 1896 r. poinformowano, że pismo stało się oficjalnym organem Towarzystwa Zjednoczonych Parafian Katolickich przy kościele św. Stanisława Biskupa i Męczennika, określanego wówczas jako najliczniejsze towarzystwo polskie w Nowym Jorku¹²¹.

[Poz. 667] „Ognisko” [Shamokin, PA] — informację o pierwszym numerze tygodnika podał „Kurier Polski” z Milwaukee: „Numer, który mamy przed sobą, imponujący objętością (32 stron, format ósemki) i ilością rycin (32)”¹²².

[Poz. 673] „Ojczyzna” [Buffalo] — w „Zgodzie” podano nie tylko wydanie trzeciego i czwartego numeru tego pisma, co odnotowano w *Bibliografii*, ale także pierwszego numeru z 22 lipca 1885 r.¹²³

[Poz. 675] „Ojczyzna” [Filadelfia] — interesujące informacje, które mogą stanowić uzupełnienie opisu tygodnika, podał „Kurier Polski” z Milwaukee: „W mieście tym [Filadelfia] powstaje nowe pismo pod tytułem «Ojczyzna». Wydawcą tegoż będzie p. J. Smoliński, polski organista przy kościele św. Stanisława. Z rozesłanego zaś prospektu dowiadujemy się, że redakcję obejmuje p. Stefan Jabłoński, który tydzień temu przybył z Rosji do Philadelphii”¹²⁴.

[Poz. 677] „Opiekun” [Milwaukee] — w „Kurierze Polskim” można znaleźć informację o ukazaniu się „na czas wyborów” przynajmniej jednego specjalnego numeru „Opiekuna”, na życzenie właściciela tego pisma Teodora Rudzińskiego¹²⁵.

[Poz. 678] „Opinia” [Chicago] — o ukazaniu się miesięcznika donosiła także „Polonia w Ameryce”, w której pisano, że periodyk koncentruje się na „omawianiu mód, gospodarstwa, kuchni, również ma poświęcać swe działy na beletrystykę, łamigłówki, zadania konikowe, szachy itp. Prenumerata roczna wynosi 75 c. red. M.J. Szameit”¹²⁶.

[Poz. 695] „Oświata” [Elizabeth, NJ] — pełne personalia redaktora prowadzącego tygodnik w 1917 r. to Władysław Twardowski.

[Poz. 696] „Patryota” [Filadelfia] — w 1912 r. pismo stanowiło organ urzędowy Kasy Pośmiertnej No. 1 im. Adama Mickiewicza w Filadelfii oraz Towarzystwa im. Kazimierza Pułaskiego w Nicetown, PA. Redaktorem

¹²¹ Sprawy towarzystw, „Obywatel” (Nowy Jork) 22 II 1896, s. 2; *Kroniczka z New Yorku i okolicy*, „Obywatel” (Nowy Jork) 22 II 1896, s. 4.

¹²² *Nowe pismo*, „Kurier Polski” (Milwaukee) 8 IX 1900, s. 4.

¹²³ *Ameryka*, „Zgoda” (Milwaukee) 29 VII 1885, s. 3.

¹²⁴ *Nowe pismo polskie*, „Kurier Polski” (Milwaukee) 9 I 1907, s. 5.

¹²⁵ *Notatki polityczne*, „Kurier Polski” (Milwaukee) 3 XI 1888, s. 1.

¹²⁶ *Polacy w Ameryce*, „Polonia w Ameryce” (Cleveland) 1 VI 1899, s. 5.

pisma był Grzegorz J. Kociel¹²⁷. Rocznik 1912 tygodnika znajduje się w zbiorach Muzeum Polskiego w Ameryce.

[Poz. 699] „Pielgrzym” [Union, MO] — o tym, że ks. Aleksander Matuszek był założycielem pisma, wspominał oprócz Henryka Nagla także jezuita ks. Antoni Boc¹²⁸.

[Poz. 704] „Polacy w Chicago” — pismo według „Zgody” było wydawane przez edytorów „Wiary i Ojczyzny”¹²⁹.

[Poz. 707] „Polak w Ameryce” [Buffalo] — w latach 1907–1912 redaktorem dziennika był Franciszek Barc¹³⁰. Po nim redakcję objął (jak słusznie napisał Mieczysław Haiman) Bronisław S. Kamieński, a zarządcą drukarni został S. Schoen.

[Poz. 708] „Polanin” [Milwaukee] — „Kurier Polski” z Milwaukee podaje, że pismo finansowali republikanie, a jego właścicielami byli, oprócz Edwarda Słupeckiego, Kazimierz Tomkiewicz oraz Józef Borchardt¹³¹.

[Poz. 711] „Polonia” [Chicago] — problemy z ustaleniem, kto redagował pismo, mieli nawet współcześni, o czym świadczy wypowiedź z „Wielkopolanina”: „w całej tej gazecie nie znajdziemy ani nazwiska jego [redaktora], ani żadnej o nim wzmianki”¹³². Nie ulega wątpliwości jedynie to, że tygodnik założył ks. Franciszek M. Wojtalewicz¹³³. W jednej z korespondencji pisanej do „Dziennika Ludowego”, odnoszącej się krytycznie na temat tego pisma, autor sugerował, że zatrudniał do prowadzenia pisma w 1908 r. niejakiego J.H. Straussa, wcześniej pracującego w „Dzienniku Chicagoskim”¹³⁴.

[Poz. 721] „Postęp” [Shamokin] — w wychodzącej w Buffalo „Sile” informowano, że „Postęp” jest wydawany przez spółkę akcyjną¹³⁵.

[Poz. 732] „Prawda” [Detroit/Bay City] — w październikowym wydaniu „Kurier Polskiego” z 1888 r. czytamy, że do redakcji dotarł czwarty

¹²⁷ *Statement of the Ownership Management, Circulation, Ect. „Patriota” published weekly at Philadelphia, Pa., required by the Act of August 24, 1912, „Patriota” (Filadelfia) 1 XI 1912, s. 5.*

¹²⁸ *Burzliwe lata Polonii amerykańskiej. Wspomnienia i listy misjonarzy jezuickich 1864–1913*, zebrał i oprac. L. Grzebień, Kraków 1983, s. 254.

¹²⁹ „Zgoda” (Chicago) 23 IV 1890, s. 1.

¹³⁰ *Od wydawnictwa, „Polak w Ameryce” (Buffalo) 15 V 1912, s. 1.*

¹³¹ „Polanin”, „Kurier Polski” (Milwaukee) 26 X 1892, s. 1.

¹³² *Uwagi, „Wielkopolanin” (Pittsburgh) 14 VI 1906, s. 4.*

¹³³ *South Chicago, Ill., „Wielkopolanin” (Pittsburgh) 18 I 1906, s. 4; Senior kapłanów polskich nie żyje, „Dziennik Chicagoski” 13 IV 1942, s. 7.*

¹³⁴ *X. Omega, Zecerzy się burzą, „Dziennik Ludowy” (Chicago) 14 III 1908, s. 3.*

¹³⁵ *Socjalizm w Polsce, „Siła” (Buffalo) 9 IV 1898, s. 2.*

numer tego pisma¹³⁶, zatem informację z „Krytyki” (październik 1886), że już wówczas tygodnik wychodził, należy zweryfikować. Możliwe, że pismo ukazywało się nieregularnie, co też komentowano sarkastycznie w jednym z numerów „Zgody” z 1886 r.¹³⁷

[Poz. 738] „Przegląd Polski” [Newark] — tygodnik zaczął się ukazywać 5 listopada 1906 r., zgodnie z informacją, którą podano w „Kurierze Polskim” z Milwaukee¹³⁸.

[Poz. 740] „Przegląd Tygodniowy” [Cleveland] — o powstaniu i upadku tego pisma informowało także „Echo” z Buffalo¹³⁹.

[Poz. 744] „Przewodnik Katolicki” [New Britain, CT] — w „Dzienniku Chicagoskim” z 1908 r. podano, że tygodnik liczył 32 strony: „Treść jego nadzwyczaj bogata. Przeważają artykuły religijnej treści, ale nie brak tam także pouczających artykułów o kwestiach społecznych, wiadomości ze świata, z kraju tutejszego, z naszej Ojczyzny, z życia Polaków w Ameryce i rozmaitości mogących każdego zainteresować”¹⁴⁰. Pod koniec 1908 r. redaktorem pisma był S.I. Molicki.

[Poz. 746] „Przewodnik Polski” [St. Louis] — w 1902 r. „Wiarus” winoński podał, że redaktorem pisma po Szczerbowskim został Ferdynand Ziemkiewicz¹⁴¹.

[Poz. 760] „Rekord Codzienny” [Detroit] — w maju 1914 r. „Dziennik dla Wszystkich” poinformował czytelników, że redakcję tego pisma objął niejaki Czapski (Władysław?), dodając przy tym: „Jest to już trzeci naczelnny redaktor w przeciągu pół roku”¹⁴².

[Poz. 766] „Rolnik” [Stevens Point] — Józef E. Modliński objął redakcję tygodnika we wrześniu 1907 r.¹⁴³ Pracował na tym stanowisku niecały kwartał, po czym udał się w kilkumiesięczną podróż do Europy w celu werbowania osadników do kolonizacji rolnej.

[Poz. 769] „Siła” [Buffalo] — nakład „Siły” na początku 1897 r. wynosił 2250 egzemplarzy¹⁴⁴, a redaktorem tygodnika w ostatnim okresie jego istnienia w Nowym Jorku był Władysław Fiszler¹⁴⁵.

[Poz. 772] „Słowo” [Buffalo] — w listopadowym numerze „Kuriera Polskiego” można przeczytać: „przed tygodniem doszły nas numery

¹³⁶ „Prawda”, „Kurier Polski” (Milwaukee) 10 X 1888, s. 4.

¹³⁷ *To i owo*, „Zgoda” (Milwaukee) 24 XI 1886, s. 3.

¹³⁸ L. Wójcik, *Z Newark, N.J.*, „Kurier Polski” (Milwaukee) 10 XI 1906, s. 7.

¹³⁹ *Jeszcze gazeta*, „Echo” (Buffalo) 28 IX 1893, s. 1; „Echo” (Buffalo) 9 XI 1893, s. 2.

¹⁴⁰ *Notatki*, „Dziennik Chicagoski” 19 II 1908, s. 4.

¹⁴¹ *Drobne echa*, „Wiarus” (Winona) 8 V 1902, s. 1.

¹⁴² *Iskierki*, „Dziennik dla Wszystkich” (Buffalo) 7 V 1914, s. 4.

¹⁴³ J.E. Modliński, *Do naszych czytelników!*, „Rolnik” (Stevens Point) 13 IX 1907, s. 4.

¹⁴⁴ Korespondencja polskich organizacji socjalistycznych w Stanach Zjednoczonych, AAN, Archiwum PPS, sygn. 305/II/12, k. 6.

¹⁴⁵ Korespondencje Władysława Fiszlera, 1898–1909, *ibidem*, sygn. 305/II/13.

1, 2, 3 buffalowskiego pisma pod nagłówkiem «Słowo». Ma to być tom czwarty, a rok drugi wydawnictwa, którego okazy widywaliśmy dawniej w różnych szatach. We wszystkich trzech numerach wydanych przez pana Makowskiego [–] widzimy różne wizerunki kandydatów na republikańskich dygnitarzy”¹⁴⁶.

[Poz. 776] „Słowo Żywota” [Pittsburgh] — właściwy tytuł to „Słowa Żywota”. Motto brzmiało: „Panie! Do kogoż pójdziemy? Ty masz słowa żywota wiecznego”. Dwutygodnik. W 1916 r. redaktorem naczelnym był R.J. Miller, a współredaktorami: Konstanty Antoszewski i Paweł Kozielek¹⁴⁷.

[Poz. 779] „Sokół Polski” [Pittsburgh] — w *Bibliografii* zabrakło nazwisk redaktorów z lat 1914–1918, które pojawiają się także w nieodnotowanym tekście jubileuszowym z 1941 r.¹⁴⁸

[Poz. 798] — „Świat i Człowiek” [Newark, NY/Nowy Jork, NY] — pierwszy numer tego periodyku wydało Towarzystwo Przyjaciół Nauk, następnie wydawnictwo przeszło na własność Związku Pomocy PPS w Ameryce. A.M.E. Chyliński podpisywał się jako administrator pisma¹⁴⁹.

[Poz. 953] „Sztandar” [Wilmington, DE] — według Franciszka Bolka pismo zaczęło wychodzić w 1912 r.¹⁵⁰ Nie jest to jednak pewne z uwagi na liczne nieścisłości znajdujące się w znanej publikacji tego autora.

[Poz. 805] „Telegraf” [Chicago] — w 1907 r. pismo było organem urzędowym II Korpusu Wojsk Polskich w Ameryce¹⁵¹.

[Poz. 820] „Tygodnik Polski” [Milwaukee] — czasopismo zaczęło ukazywać się 1 kwietnia 1908 r. jako kontynuacja „Nowin”¹⁵².

[Poz. 821] „Tygodnik Polski” [Nowy Jork] — pismo zaczęło wydawać w sierpniu 1909 r., o czym napisał „Dziennik Ludowy”¹⁵³.

[Poz. 829] „Warta” [Buffalo] — w „Wielkopolaninie”, ukazującym się w Pittsburghu, wspomniano, że redaktorem tego pisma przez jakiś czas był Stanisław Poklewski¹⁵⁴. Od 1 kwietnia 1900 r. pismo stanowiło organ prasowy Zjednoczenia Polsko-Katolickiego przy parafii Matki Bożej Różańcowej w Buffalo¹⁵⁵. Rok później podano informację, że „«Warta»

¹⁴⁶ *Objawy życia amerykańskiej Polonii*, „Kurier Polski” (Milwaukee) 21 XI 1891, s. 2.

¹⁴⁷ Opis na podstawie trzech numerów pisma z 1916 r. znajdujących się w moich prywatnych zbiorach.

¹⁴⁸ K. Burke, *Czterdzieści pięć lat..., 1896–1941. Z przeszłości naszego pisma*, „Sokół Polski” (Pittsburgh) 30 X 1941, s. 1, 14–17.

¹⁴⁹ *Świat i Człowiek*, „Dziennik Ludowy” (Chicago) 21 VII 1908, s. 3.

¹⁵⁰ *Who's Who in Polish America*, s. 45.

¹⁵¹ *Sprawy II Korpusu*, „Telegraf” (Chicago) 4 I 1907, s. 5.

¹⁵² *Nasze uwagi*, „Nowiny” (Milwaukee) 28 III 1908, s. 2.

¹⁵³ *Uwagi*, „Dziennik Ludowy” (Chicago) 17 VIII 1909, s. 2.

¹⁵⁴ *Uwagi*, „Wielkopolanin” (Pittsburgh) 17 VIII 1905, s. 4.

¹⁵⁵ *Do parafian Matki Bożej Różańcowej w Buffalo, N.Y. i członków zjednoczenia polsko-katolickiego przy tejże parafii*, „Warta” (Buffalo) 4 V 1900, s. 1.

jest własnością kompanii, a nie pojedynczej osoby”, co miało znaczyć, że bp Stefan Kamiński nie był wówczas formalnie jej wydawcą¹⁵⁶.

[Poz. 833] „Wiara i Ojczyzna” [Chicago] — w „Dzienniku Chicagowskim” z 6 kwietnia 1892 r. znajdziemy informację, że redaktorem spółki wydającej czasopismo był ks. Konstanty Domagalski. „Wiara i Ojczyzna” stanowiła wówczas organ prasowy nie tylko Zjednoczenia Polskiego Rzymsko-Katolickiego, ale także Konferencji Księży Polskich¹⁵⁷.

[Poz. 839] „Wiek” [Buffalo] — z informacji zawartych w „Echu” bufalowskim oraz „Polaku w Ameryce” wynika, że pismo pod redakcją Tomasza Łobarzewskiego wychodziło nieregularnie do marca 1894 r.¹⁵⁸

[Poz. 842] „Wielkopolanin” [Pittsburgh] — warto odnotować, że Cezary Tomaszewski, prezes spółki wydawniczej tygodnika, był duchownym — proboszczem parafii św. Stanisława w Pittsburghu. Pismo od 1906 r. stanowiło organ urzędowy Towarzystwa Serca Pana Jezusa przy parafii św. Wojciecha¹⁵⁹.

[Poz. 852] „Wyzwolenie” [Chicago] — niewykluczone, że pismo ukazywało się dłużej niż do lipca 1914 r., gdyż Stanisław Rayzacher reprezentował je na Zjeździe Dziennikarzy Polskich w Buffalo, który odbył się 7 września tegoż roku¹⁶⁰.

[Poz. 858] „Zorza” [Pittston, PA] — o ukazaniu się pierwszego numeru poinformował również „Dziennik dla Wszystkich”: „Mamy w swym posiadaniu nowy tygodnik «Zorzę», wychodzący w Pittston, Pa. Pisma detroickie twierdzą, że jest on nowym nabytkiem obozu niepodległościowego, tymczasem nam się zdaje, że na razie nie ma tam jeszcze żadnej barwy”¹⁶¹.

[Poz. 968] — „Drukarz” [Chicago] — jednodniówka z 1909 i 1921 r. Egzemplarze tych wydań znajdują się w Muzeum Polskim w Ameryce.

¹⁵⁶ *Kronika miejscowa*, „Warta” (Buffalo) 6 XII 1901, s. 3.

¹⁵⁷ *Od Redakcji*, „Dziennik Chicagowski” 6 IV 1892, s. 2. Kilka dni wcześniej wspomniana gazeta podała informację, że „Ks. K. Domagalski, naczelny redaktor Dziennika Chicagowskiego, jest zarazem naczelnym redaktorem Wiary i Ojczyzny”, *Od redakcji*, „Dziennik Chicagowski” 30 III 1892, s. 2.

¹⁵⁸ *Kronika miejscowa*, „Echo” (Buffalo) 22 III 1894, s. 4; *Kronika miejscowa*, „Polak w Ameryce” (Buffalo) 23 XII 1892, s. 3; Por. *Z osad polskich*, „Gazeta Wiscconsinska” (Milwaukee) 29 III 1894, s. 1; *Z osad polskich*, „Kurier Polski” (Milwaukee) 26 III 1894, s. 2.

¹⁵⁹ *Uwagi*, „Wielkopolanin” (Pittsburgh) 31 V 1906, s. 4.

¹⁶⁰ *Rezolucja Zjazdu Dziennikarzy Polskich odbytego w Buffalo*, „Robotnik Polski” (Nowy Jork) 17 IX 1914, s. 2.

¹⁶¹ *Iskierki*, „Dziennik dla Wszystkich” (Buffalo) 28 IV 1914, s. 4.

The Latest Bibliography of Emigrant Periodicals: Analysis and Evaluation

The text is divided into two main sections. The first section offers general reflections on the significance and value of the latest, third volume of the *Bibliografia historii Polski XIX i XX wieku* [Bibliography of Nineteenth- and Twentieth-Century Polish History] published by the Tadeusz Manteuffel Institute of History of the Polish Academy of Sciences in 2024, highlighting its importance in documenting the publishing achievements of the Polish diaspora. The second section focuses on supplementing and correcting the publication's content by highlighting missing information for selected press titles. It addresses inaccuracies in publication dates, editorial teams, and the locations of copies overlooked by the authors of the *Bibliography*. Particular emphasis is placed on Polish-American publications, which present unique research challenges due to their wide dispersion and ephemeral nature. In conclusion, it was suggested that the literature on this subject be expanded to include studies of Polish emigration to Europe, North America, and Latin America.

Bibliografia

Edycje źródłowe

Burzliwe lata Polonii amerykańskiej. Wspomnienia i listy misjonarzy jezuickich 1864-1913, zebrał i oprac. Ludwik Grzebień, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 1983.

Opracowania

Album pamiątkowe i przewodnik handlowy osady polskiej w mieście Buffalo z dołączeniem okolicznych miejscowości ze stanu Ney York, Polska Spółka Wydawnicza, Buffalo 1906.

Bibliografia historii Polski XIX wieku, t. 1: 1815-1831, red. Stanisław Płoski, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław 1958.

Bibliografia historii Polski XIX wieku. Materiały zebrane pod kierunkiem Stanisława Płoskiego, red. Władysław Chojnacki, t. 2: 1832-1864, cz. 1-2, cz. 3, wol. 1-4, cz. 4, wol. 1-2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, Wrocław 1968-1983.

Bibliografia historii Polski XIX i XX wieku, t. 3: 1865-1918, wol. 4, zebrał i oprac. zespół Pracowni Bibliografii Retrospektywnej XIX i XX wieku pod kierunkiem Elżbiety Nowosielskiej, Instytut Historii PAN, Warszawa 2024.

Bilikiewicz-Blanc Danuta, *Polonika zagraniczne w polskiej bibliografii narodowej*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 2007.

- Ciołkosz Lidia, Ciołkosz Adam, *Zarys dziejów socjalizmu polskiego*, t. 2, Gryf Publications, Londyn 1972.
- Edward P. Remington's *Annual Newspaper Directory Twenty-Third 1911 Issue. A List of All Newspapers and Other Periodical Publications of the United States, Canada and Mexico*, Edward P. Remington, New York, NY-Pittsburgh, PA 1911.
- Finkel Ludwik, *Bibliografia historii polskiej wspólnie z Henrykiem Sawczyńskim i członkami Kółka Historycznego Uczniów Uniwersytetu Lwowskiego*, cz. 1–3, Komisja Historyczna Akademii Umiejętności w Krakowie, Lwów-Kraków 1891–1914.
- Florkowska-Frančić Halina, *Emigracyjna działalność Agatona Gillera po powstaniu styczniowym*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław i in. 1985.
- Janke Stanisław, „Wiarus” Hieronima Derdowskiego w latach 1886–1902, w: *Od „Skôrbu” do „Stegnę”. 150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego*, red. Daniel Kalinowski, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo-Słupsk-Gdańsk 2017, s. 27–46.
- Kierlańczyk Karolina, *Hieronim Derdowski w Ameryce (1885–1902)*, t. 2, nieopublikowana praca doktorska przechowywana na Uniwersytecie Gdańskim, Chicago 2013.
- Kiper Daniel, *Stan i potrzeby badań nad prasą Polonii amerykańskiej przełomu XIX i XX wieku*, „Przegląd Polsko-Polonijny” 5–6, 2013, s. 317–333.
- Kolasa Władysław Marek, *Historiografia prasy polskiej (do 1918 roku). Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2013.
- Kruszka Waław, *Historia polska w Ameryce. Początek, wzrost i rozwój dziejowy osad polskich w Północnej Ameryce (w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie)*, t. 4–5, Drukiem Spółki Wydawniczej Kuryera, Milwaukee, WI 1905.
- Kula Marcin, *Kultura, która wzbogaca. Cele wychowania młodzieży polonijnej w Brazylii w ujęciu czasopisma „Nasza Szkoła”*, w: *Pamiętnik XV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich*, t. 1, cz. 2, red. Jacek Staszewski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Gdańsk-Toruń 1995, s. 193–198.
- Materiały do bibliografii dziejów emigracji oraz skupisk polonijnych w Ameryce Północnej i Południowej w XIX i XX wieku*, red. Irena Paczyńska, Andrzej Pilch, Uniwersytet Jagielloński, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Kraków-Warszawa 1979.
- Nowosielska Elżbieta, *Plotki, oszczerstwa i pomówienia jako metoda walki z konkurencją na łamach polskiej prasy emigracyjnej*, w: *Pięć „Ojczyzn” i dwa „Diabły”. Zbiór studiów o prasie polonijnej i emigracyjnej w latach 1865–1918*, red. Stefan Gąsiorowski, Instytut Historii PAN, Warszawa 2024, s. 165–203.
- Nowosielska Elżbieta, *Zaginione czasopisma emigracyjne z lat 1865–1918*, „Studia Podlaskie” 32, 2024, s. 119–134.
- Oehlerts Donald E., *Guide to Wisconsin newspapers 1833–1957*, State Historical Society of Wisconsin, Madison 1958.
- Osada Stanisław, *Prasa i publicystyka polska w Ameryce*, nakładem i drukiem „Pittsburchanina”, Pittsburgh 1930.
- Paczkowski Andrzej, *Prasa polonijna w latach 1870–1939. Zarys problematyki*, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1977.
- Pamiętnik dwudziestopięciolecia Teatru Polskiego w Chicago*, Towarzystwo Scena Polska w Chicago, Chicago 1936.

- Paradowska Maria, *Polacy w Meksyku i Ameryce Środkowej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1985.
- Pierce Richard L., *The Polish in America*, Jubilee Paperbacks, Chicago 1972.
- Raguotis Bronius, *Amerikos lietuvių periodinė spauda 1879–1919*, Ramona, Marijampolė 2003.
- Renkiewicz Frank, *The Polish Immigrant in New York City, 1865–1914*, red. Anne M. Gurnack, s.n., Monee 2021.
- Siewierski Henryk, *Polacy i literatura polska w Brazylii*, w: *Polska i Brazylia — bliższe, niż się wydaje. Tom studiów z okazji 100. rocznicy nawiązania stosunków dyplomatycznych pomiędzy Polską i Brazylią oraz 90. rocznicy powstania Towarzystwa Polsko-Brazylijskiego*, red. Jerzy Mazurek, Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich UW, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Wydawnictwo Muzeum Niepodległości, Warszawa 2020, s. 525–538.
- Sokołowska Stefania, *Bibliografia historii polski XIX i XX wieku (The Bibliography of 19th and 20th c. History of Poland). Tome III: 1865–1918. Volume 1. Compiled and elaborated by the 19th and 20th c. dir. by Stefania Sokołowska. Ed. Stefania Sokołowska and Irmina Ossowska*, Warszawa 2000, Wydawnictwo DiG, XXIV, 1422 pp., „Acta Poloniae Historica” 86, 2002, s. 168–171.
- The Polish American Encyclopedia*, red. James S. Pula, McFarland & Company, Jefferson 2011.
- Wasilewski Krzysztof, *Polonijna prasa wydawana w Stanach Zjednoczonych w latach 1870–1924 w dostępie cyfrowym*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 21, 2018, 2, s. 115–135.
- Wępiec Jan, *Polish American Serial Publications, 1842–1966. An Annotated Bibliography*, s.n., Chicago, IL 1958.
- Who's Who in Polish America. A Biographical Directory of Polish-American Leaders and Distinguished Poles Resident in the Americas*, red. Francis Bolek, Harbinger House, New York 1943.
- Zieliński Stanisław, *Bibliografia czasopism polskich zagranicą 1830–1934*, Światowy Związek Polaków z Zagranicy, Warszawa 1935.
- Ziomek Krzysztof, *Literatura na łamach prasy polonijnej w Brazylii 1892–1920*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie” 68, 2023, s. 165–187.

Biogram: Daniel Kiper, dr, historyk, pracownik Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, zatrudniony na stanowisku adiunkta w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych. Zainteresowania naukowe: historia polskiej prasy w Stanach Zjednoczonych, emigracja polska w XIX w.; kontakt: kiperus@kul.pl.

Author: Daniel Kiper, PhD in history, assistant professor at the Institute of Church Archives, Libraries and Museums, Catholic University of Lublin. Research interests: history of the Polish press in the United States, Polish emigration in the nineteenth century; contact: kiperus@kul.pl.